

Ks. Andrzej Łuczyński SDB

System prewencyjny w działalności wychowawczej św. Jana Bosko

Współczesne środowisko wychowawcze charakteryzuje się znacznym zróżnicowaniem spowodowanym pluralizmem ideologicznym oraz szeroko zakrojoną działalnością w zakresie poszukiwania nowych koncepcji wychowania. Duża część wypracowanych założeń wychowawczych waha się między dogmatycznym samowładztwem a spontanicznym liberalizmem. Okazuje się jednak, że skrajne koncepcje wychowawcze są niezdolne do ukształtowania osobowości mocnych, rzetelnych, harmonijnych i wytrwałych. Wobec wątpliwych rezultatów obranych metod i zasad, wychowawcy pytają o wzory i szukają pomocy u osób zdolnych pogodzić to, co pozytywne w „nowym wychowaniu”, z tym, co wartościowe i tradycyjne, ażeby proces wychowania młodego pokolenia nie był czymś statycznym, przygodnym i bezsensownym, ale stał się rzeczywistością dynamiczną, rozumną i twórczą.

Wielki wychowawca z Turynu, św. Jan Bosko, staje się dla wielu współczesnych wychowawców takim autentycznym i twórczym wzorem pedagoga, który wychowywał młodzież we własnym, niepowtarzalnym stylu, opartym na dialogu, szacunku dla wychowanka i wartościach chrześcijańskich. Działalność wychowawczo-duszpasterska księdza Bosko żywo interesowała różne środowiska wychowawcze. W latach międzywojennych, a zwłaszcza współcześnie, ukazało się wiele prac analizujących jego działalność kaznodziejską, misję w konfesjonale oraz inicjatywy, które podejmował na polu społecznym. Na czoło wysuwają się jednak opracowania pedagogiczne, ponieważ ks. Bosko – czy to na ambonie, czy w konfesjonale, czy to w innych okolicznościach – gdy spotykał się z ludźmi, był przede wszystkim wychowawcą. Z tych opracowań można się dowiedzieć, że miał on własny styl wychowania, którego treść i metody zawarte są w jego systemie wychowawczym, zwanym systemem prewencyjnym (a także zapobiegawczym lub uprzedzającym).

System wychowawczy księdza Bosko nie jest, w dosłownym tego słowa znaczeniu, dziełem ani traktatem pedagogicznym, ale sprawdzoną praktyką, która może stać się wzorem i natchnieniem dla tych, którzy starają się z przekonaniem wykorzystać to aktualne również i dzisiaj doświadczenie, mimo zmienionej sytuacji życia współczes-

nej młodzieży. System ten staje się coraz wyraźniej źródłem inspiracji, alternatywnym punktem odniesienia dla wielu myślących i kreatywnych wychowawców; jego praktyka daje świadectwo ogromnych możliwości wychowawczych, a jego twórca, sam wysokiej klasy „artysta” i praktyk, uosabia najwyższe ideały wychowania, które czerpał z czystego źródła Ewangelii.

Zrozumienie systemu prewencyjnego i działalności wychowawczej św. Jana Bosko możliwe jest głównie dzięki jego pismom, w których wyjaśnia on istotę swojej działalności wychowawczej, oraz licznym opracowaniom, podejmującym próbę przeniesienia jego myśli i praktyki wychowawczej na współczesny grunt pedagogiczny. Liczne publikacje nie wyczerpują jednak zagadnień zawartych w systemie prewencyjnym ks. Bosko. Obecnie rodzi się potrzeba integralnego spojrzenia na ów system w kontekście dynamicznie zmieniających się warunków społecznych i nasilających się procesów globalizacyjnych. Trzeba zatem powrócić do początków historii jego systemu i pogłębić myśl wychowawczą ks. Bosko, by zrozumieć niezmiennie wartości płynące z jego doświadczenia i miłości do młodzieży. Odkrycie na nowo jego systemu wychowawczego może być dzisiaj dla wychowawców punktem odniesienia do pełnego zharmonizowania wspólnych poczynań i wytyczenia jednolitych linii działania. W ten sposób mogą one wpływać na „plany wychowawcze”, zdolne ogarnąć założenia globalne w sposób spójny i postępowy. Jest bowiem konieczne, by ludzie zajmujący się wychowaniem umieli skutecznie i wytrwale, a zarazem dyskretnie, nieść pomoc młodym w chwili, gdy potrzebują oni przewodnika, aby wybrać i zdecydować, kim być, co robić, jaką postawę zająć w społeczeństwie i na podstawie jakich wartości budować swą przyszłość. Współczesność stawia przed młodym pokoleniem wielkie i poważne zadania. Od tego, jak podejmiemy do problemu wychowania współczesnej młodzieży i zaszczepienia w niej wiary oraz otwarcia jej na możliwości współczesnej kultury, zależy, czy będzie ona potrafiła zachować i rozwijać wartości i ideały, tak bliskie jej i naturalne w okresie duchowego rozwoju, jakim jest młodość.

1. Kształtowanie się myśli pedagogicznej św. Jana Bosko

Spółczesność włoskie XIX wieku, podzielone na wiele małych państwów skłóconych między sobą i wzburzonych nowymi prądami rewolucyjnymi oraz walkami zjednoczeniowymi, zbyt mało uwagi poświęcało problemowi wychowania młodego pokolenia¹. Jednocześnie trudna sytuacja rodzin robotniczych przyczyniła

¹ M. Żywczyński. *Włochy nowożytne*. Warszawa 1971 s. 81-88.

się do masowego zatrudniania w fabrykach dzieci i młodzieży, za minimalnym wynagrodzeniem. Pogarszające się zaś warunki życia na wsi i chęć szybkiego wzbogacenia się spowodowały wielką migrację ludzi (zwłaszcza młodzieży) ze wsi do miast. Przemysł miejski jednak nie mógł wchłonąć tak wielkiej masy młodocianych niewykwalifikowanych robotników. Szukający pracy zatem nie zawsze szybko ją znajdowali. Stąd też w przeludnionych miastach można było spotkać wielu młodych ludzi bez zajęcia, głodujących i obdartych, wałęsających się po ulicach. Wielu z nich wstępowało na drogę przestępstwa, tworząc bandy, które stanowiły poważny problem społeczny².

Tragiczny stan wychowania i oświaty we Włoszech w XIX wieku uwidaczniał się również w powszechnym analfabetyzmie zarówno w środowisku miejskim, jak i wiejskim. Szkolnictwo tamtych czasów było bowiem zarezerwowane przede wszystkim dla tych, którzy posiadali środki finansowe, natomiast większość rodzin biednych nie mogła sobie pozwolić na żadną formę kształcenia dzieci³. Ogromna liczba młodych ludzi była więc pozbawiona jakiegokolwiek formy edukacji i często z tego powodu podstępnie oszukiwana przez pracodawców.

Młodzi ludzie zatem w szczególny sposób odczuwali trudną i skomplikowaną sytuację społeczno-gospodarczą tamtych czasów. Utrudniony dostęp do szkolnictwa, brak właściwie zorganizowanej rozrywki, bezrobocie, trudne warunki mieszkaniowe, brak pozytywnych wzorców osobowych i moralnych – oto niektóre przyczyny spychające młodzież na margines życia społecznego. Widok chłopców opuszczonych przez wszystkich, pozbawionych pracy i wszelkich środków do życia nie był czymś rzadkim w ówczesnych miastach przemysłowych. Często wchodzili oni na drogę przestępstwa, która kończyła się zazwyczaj więzieniem i degeneracją moralną.

W tym kontekście zrozumiałe stają się zabiegi i wysiłki ks. Jana Bosko, który wychodził na ulice Turynu, by się zająć się nieszczęśliwymi, potrzebującymi chleba i serca młodymi ludźmi. Podczas gdy przywódcy rządowi i rewolucyjni, walcząc o lepszą przyszłość, zajęci sprawami politycznymi, zapominali o realnych potrzebach młodych, ks. Bosko wskazywał im przyszłość, a przedtem jeszcze podawał rękę, by ich wyrwać z nędzy materialnej i duchowej. Chcąc przyjść z pomocą najbardziej potrzebującym, dawał im chleb i dach nad głową. Wiedział jednak, że jego pomoc będzie skuteczna pod warunkiem, że młodzi zmienią swe nastawienie wewnętrzne. W tym celu ukazywał im głębokie wartości tkwiące w religii, a przez edukację przygotowywał ich do podjęcia obowiązków dorosłego człowieka. W swoich zakładach

² G. Procacci. *Historia Włochów*. Warszawa 1983 s. 358.

³ F. Desramaut. *Ksiądz Bosko i życie duchowe*. Warszawa 1990 s. 17-38.

dla biednej i opuszczonej młodzieży stworzył środowisko rodzinne, gdzie młody człowiek mógł się uczyć, pracować i bawić⁴. Ta ogromna troska ks. Bosko o właściwe wychowanie młodzieży płynęła z czystej miłości wychowawczej. Był on przekonany, że wychowanie jest sprawą serca i że wychowawcy będą działać skutecznie tylko wtedy, gdy – jako przyjaciele – znajdą drogę do serc młodych ludzi.

Sam pochodząc z biednej wiejskiej rodziny, wcześniej stracił ojca, miał jednak troskliwą i kochającą matkę, która z wytrwałością starała się właściwie wychować swe dzieci i zapewnić im byt materialny⁵. Ta prosta wieśniaczka, nieumiejąca pisać ani czytać, pełna gorliwości i pracowitości, odznaczająca się nieprzeciętnym humorem i wielką ufnością w Opatrzność Bożą, wychowała trzech synów na dobrych chrześcijan i uczciwych obywateli⁶. Mimo wielu przeciwności oraz uciążliwej pracy codziennej, potrafiła znaleźć i ofiarować swym synom czas niezbędny do utrzymania z nimi mocnych więzów uczuciowych, by poznać do głębi ich usposobienia i kształtować charakter. Przykładem i łagodną stanowczością, nie zaś nakazem i strachem, wpoila swym synom chrześcijańskie wartości i styl życia. Z przedziwnym poczuciem miary unikała zarówno surowości, krzyku, niewyrozumiałości, środków gwałtownych, jak i fałszywej łagodności, która chce dopiąć swego przez pochlebstwo, prośby i pieśczętoty. Nie biła dzieci, ale nigdy im nie ustępowała. Groziła karą, ale przebaczała przy najlżejszym objawie skruchy. Zamykała oczy na drobiazgi, lecz otwierała je szeroko na niewłaściwe przejawy charakteru swych dzieci, by natychmiast je naprostować. Korzystała z momentów zażyłości ze swymi synami, by robiąc przegląd minionego dnia, w razie potrzeby sprostować poglądy, podsunąć jakąś myśl, udzielić jakiejś wskazówki. W ten sposób nie narzucała swej macierzyńskiej powagi, lecz rozbudzała w chłopcach zdolność osądzania wydarzeń i oceny własnych czynów⁷. Mama Małgorzata wytrwale uczyła synów samokrytyki i stawiała ich w sytuacjach wymagających określonego wyboru według zasad moralności chrześcijańskiej, przedstawionych w sposób jak najbardziej przekonujący, bo z miłością. Często również zaprawiała synów do życia powściągliwego, pełnego trudów, bez zbytecznych ułatwień. Przyzwyczajala ich do systematycznej pracy i może to rodzinne wychowanie sprawiło, że ksiądz Bosko uznał pracę za jeden z najwartościowszych składników swego programu wychowawczego⁸.

⁴ J. Wilk. *Atmosfera rodzinna w wychowaniu*. W: *Wychowanie chrześcijańskie w duchu św. Jana Bosko*. Red. M. Majewski. Kraków 1988 s. 89-96.

⁵ J. Bosko. *Wspomnienia oratorium*. Warszawa 1987 s. 11-12.

⁶ T. Bosko. *Ksiądz Bosko wychowawca*. Warszawa 1990 s. 13-16.

⁷ A. Auffray. *Pedagogia świętego*. Warszawa 1932 s. 1-3; M. Rampini. *Mama Małgorzata*. Piła 1992.

⁸ M. Rampini. *Mama Małgorzata* s. 11-14.

Mama Małgorzata znalazła w samej sobie instynkt równowagi, który pozwolił jej połączyć spokojną stałość z pogodną dobrocią. Okazała się matką pełną dobroci, ale także energii i stanowczości, jednakże nie narzucała dzieciom swego zdania. Zgadzała się, gdy to było możliwe, na dyskusję z synami. Jeśli wymagała, by przyjmowano jej racje, to także ona uznawała racje swych synów. Taka więc macierzyńska miłość, która była równocześnie wymagająca i spokojna, była pierwszą spośród wartości, które znamionują ks. Bosko i pozostają trwałym fundamentem jego osobowości⁹. Nigdy z osobistego doświadczenia nie potrafił powiedzieć, co to znaczy mieć równocześnie matkę i ojca. Znał tylko jedno źródło miłości: matczynej i ojcowskiej jednocześnie. Stał się więc sam identycznym źródłem miłości do swoich chłopców, miłości objawiającej się jako spokojna i pogodna stałość, równocześnie ojcowskiej i macierzyńskiej.

Rodzina ks. Bosko wycisnęła zatem niezatarte piętno na jego umyśle i sercu. To, co otrzymał lub co zrodziło się w jego duszy w okresie pierwszych kilkunastu lat pobytu w domu rodzinnym, było wyznacznikiem całego jego życia. Można również powiedzieć, że w całej swojej działalności postępował tak, by jego wychowankowie (a wielu było sierotami) mogli doświadczyć dobroci, pokoju, poczucia bezpieczeństwa, czego on sam, choć nie bez trudności, doświadczał we własnej rodzinie. Naturalną siłą działania u ks. Bosko był również duży potencjał uczuciowy i wszechstronność zainteresowań. Była to osobowość otwarta, mocna, zdecydowana, autonomiczna i zanurzona w codziennym życiu społeczeństwa, z którego wyrósł. Umiał pracować bez wytchnienia przez długi czas, a przyjaźń i przywiązanie do drugiej osoby wyrażał w sposób otwarty, szczerzy i delikatny, łatwy do odwzajemnienia¹⁰.

Jan Bosko jako kapłan stanął do pracy wychowawczej nad zaniedbaną moralnie i religijnie turyńską młodzieżą. Od pierwszych dni swego pobytu w Turynie wędrował ulicami miasta, by wyrobić sobie pogląd na sytuację materialną i moralną młodzieży. Zobaczył tam wielką liczbę chłopców w różnym wieku, którzy wałęsali się po ulicach i placach, szczególnie na przedmieściach, bawiąc się, kłócąc, przeklinając i dopuszczając się niegodziwych czynów. Pragnął poznać również tych, którzy w walce o życie przegrali – chłopców przebywających w więzieniach. Odwiedzając ich, był głęboko wstrząśnięty ciemnymi korytarzami, wilgotnymi murami i nędznym wyglądem więźniów sflaczonych w celach. Wspominając owe wizyty w więzieniach odnotował w swoich notatkach:

Tam właśnie pojąłem ogrom zła i nędzy ludzkiej. Przerażeniem napawał mnie widok tak wielu chłopców w wieku od dwunastu do osiemnastu lat, zdrowych, silnych i inteligentnych, skazanych na bezczynność, nękanym przez wszy i pluskwy, pozbawionych

⁹ Tamże.

¹⁰ K. Bianchetti. *Postać księdza Bosko*, „Biuletyn Salezjański Nostra” 1989 nr 304 s. 6-7.

chleba i dobrego słowa. [...] A największe wrażenie robił na mnie fakt, że choć wielu w momencie wypuszczenia na wolność miało silne postanowienie zmiany swego życia na lepsze, to i tak po niedługim czasie wracało za kratki.

Staralem się zrozumieć przyczyny takiego stanu rzeczy i ostatecznie stwierdziłem, że jeżeli wielu z nich ponownie kończyło w więzieniu, to dlatego, że pozostawiono ich samych sobie. Myślałem: Ci chłopcy powinni znaleźć na wolności jakiegoś przyjaciela, który by się nimi zajął, pomógł im, pouczył ich i zaprowadził do kościoła w dni świąteczne. Może wtedy nie gubiliby się, a przynajmniej nie wszyscy kończyliby w więzieniu¹¹.

Przed oczyma młodego kapłana jawił się zatem obraz młodzieży zagubionej i pozbawionej środków do życia. Widział on młodzież w potrzebie, w niebezpieczeństwie, młodzież stojącą na krawędzi przepaści. Młodzi ludzie stali się dla niego podstawowym problemem, który pochłaniał go całkowicie. Ks. Bosko myślał o tym, jak ratować zagubioną młodzież. Jego zainteresowania pedagogiczne kierowały się przede wszystkim ku wychowawczemu oddziaływaniu na ową młodzież, którą sam nazywał „biedną i opuszczoną”, a która wywodziła się z ubogich warstw społeczeństwa. Sekret, dzięki któremu jego system wychowawczy przyniósł tak wielkie owoce, polegał na tym, iż pragnął on uformować w młodym człowieku obywatela i chrześcijanina; uczciwego obywatela, godnego syna ziemi ojczystej, i doskonałego chrześcijanina, w pełni odpowiedzialnego za swoje człowieczeństwo.

2. Pole działalności wychowawczej ks. Bosko

Jan Bosko dobrze rozumiał trudne położenie wielu młodych ludzi żyjących na marginesie społecznym. Szukał możliwości zaradzenia ich potrzebom materialnym, społecznym i religijnym. W tym kierunku szła cała jego działalność. Dostrzegał niebezpieczeństwa, które tkwiły w ówczesnych uwarunkowaniach ekonomiczno-społecznych i na które narażona była młodzież. W swej działalności wychowawczej zawsze podkreślał konieczność integralnego wychowania młodego człowieka, a więc troskę o dojrzałość fizyczną, wykształcenie zawodowe, wyrobienie obywatelskie i moralno-religijne. Będąc sam wychowany wśród pracy i trudu, zarabiając na chleb codzienny w różnych zawodach, wczuwał się głęboko w niedolę młodych robotników i rozumiał, że musi przyjść im z pomocą¹².

¹¹ J. Bosko. *Wspomnienia oratorium*. Warszawa 1987 s. 103-104.

¹² M. Majewski. *Elementy metodyki pedagogiczno-katechetycznej w ramach systemu prewencyjnego św. Jana Bosko*. Kraków 1975 s. 10-23.

We wczesnej młodości Jan Bosko miał sen, który w symbolicznym obrazie odślonił przyszłe jego posłannictwo i pole pracy wyznaczone mu przez Opatrzność¹³. Przez długie lata nie pojmował jego znaczenia. Zrozumiał je dopiero, gdy jako młody kapłan stanął do pracy wychowawczej wśród turyńskiej młodzieży żyjącej w katastrofalnych warunkach materialnych, wynikających ze skrajnego liberalizmu ekonomicznego, nieliczącego się z potrzebami i aspiracjami młodego pokolenia. Wiedziony zatem intuicją, odgadł „potrzebę czasu” i natychmiast podjął wysiłek, by zapewnić młodym dom, chleb, nauczanie religijne, wykształcenie zawodowe i miejsce pracy. Zorganizował dla młodzieży „oratorium”. Miejsce to stało się początkiem wielkiego dzieła wychowawczego, skupiającego szkoły zawodowe i ogólnokształcące, bursy i seminaria duchowne¹⁴.

Ideałem wychowawczym św. Jana Bosko w pracy pedagogicznej nie był tylko pełny, harmonijny rozwój wszystkich przyrodzonych i nadprzyrodzonych władz młodego człowieka, jego indywidualnych cech i zdolności, ale również troskliwe przygotowanie go do nowych form życia zbiorowego, nowych dążeń i zadań. W swych planach wychowawczych zakładał również wyrobienie u młodzieży zdolności podporządkowania korzyści materialnych wartościom etycznym, narodowym i społecznym oraz łatwości przystosowania się do zmiennych warunków życia i ustroju oraz umiejętności przetwarzania zbiorowiska jednostek w solidarny organizm społeczny. Wpajał także młodym ludziom poczucie odpowiedzialności za losy całej społeczności, w której żyli, jednym słowem – budził świadomość nie tylko praw osobistych, lecz także obowiązku ofiarnej służby obywatelskiej¹⁵.

Ks. Bosko, będąc w pełni przekonany, że jego działalność wychowawcza ma na celu ukształtowanie człowieka nowego typu, stworzył własny system wychowawczy, nazwany przez niego systemem prewencyjnym¹⁶. W praktyce pedagogicznej ów system jest wyrazem twórczych poszukiwań, nowego podejścia do człowieka, szczególnie młodego, by pomóc mu w kształtowaniu pełnej osobowości. Tym, co wyróżniało Jana Bosko spośród innych wychowawców tej epoki, jest zdecydowane pójście w kierunku pozytywnego oddziaływania wychowawczego na młodzież.

Głęboka refleksja nad człowiekiem doprowadziła go do wniosku, że przecież dobro jest czymś pierwszym i właściwym w naturze ludzkiej. Z tej racji cały jego system nastawiony jest przede wszystkim na odkrycie tkwiących w człowieku potencjalnych sił dobra. Nie oznacza to zamknięcia oczu na fakt istnienia zła, ale jego likwidacja

¹³ J. Bosko. *Wspomnienia oratorium* s. 14-16.

¹⁴ H. Łuczak. *Posługa duszpasterska wśród młodzieży polskiej*. Wrocław 1994 s. 94-95.

¹⁵ *Społeczne posłannictwo bł. Jana Bosko*. „Pokłosie Salezjańskie” 1930 nr 1 s. 3-4.

¹⁶ A. Auffray. *Pedagogia świętego* s. 23-34.

występuje tutaj nie jako zamierzenie centralne, lecz jako konsekwencja rozwoju dobra. Dlatego też system prewencyjny podchodzi do młodzieży nie z nastawieniem „ujarzmiającym”, ale wyzwalającym wartości, stwarzając młodemu człowiekowi warunki do wzrastania w dojrzałości. Rozwój dobra daje gwarancję psychicznej równowagi, szanuje (a nie wyniszcza) wrodzone zadatki wychowanka, nie łamie go wewnątrz, ale wyzwala nowe energie i mobilizuje do działania.

Z tej to refleksji zrodziło się u ks. Bosko postanowienie uczynienia wszystkiego, co możliwe na polu pracy wychowawczej, by nie dopuścić do sytuacji, w której pomoc młodzieży zagrożonej przyjdzie za późno. Pragnął on dotrzeć do młodzieży wcześniej, by zwrócić ją w kierunku dobra. Popierany przez ludzi rozumiejących jego posłannictwo, budował wielkie zakłady wychowawcze, w których zbierał bezdomną młodzież, wychowywał ją, kształcił, uczył rzemiosła i nowej sztuki życia. Jego zdaniem bowiem, autentyczna działalność edukacyjna i pedagogiczna domaga się akceptacji młodzieży z całym jej „uposażeniem” psychofizycznym. Charakterystyczne i bardzo wymowne staje się tu jego stwierdzenie: „Tu z wami czuję się dobrze, moje życie – to przebywanie wśród was”¹⁷. Z głębokim wyczuciem wyjaśnia on również: „ważną jest rzeczą, aby nie tylko młodzież kochać, ale żeby ona sama poznała, że jest kochana”¹⁸.

Uważał więc, że podejmowane w pracy wychowawczej działania wbrew naturze wychowanka nie dają trwałych rezultatów. Jako doświadczony pedagog, w realizacji swego systemu wychowawczego starał się o to, aby młodzież pozostawała sobą. Podkreślał z naciskiem, że potrzebuje ona do pełnego rozwoju również radości, swobody i rozrywki. Akceptacja zamiłowań młodzieży była w jego pedagogii czynnikiem bardzo ważnym. W proponowany program wychowawczy włączało się bowiem autentyczne życie młodzieży.

Wychowanie zatem dojrzałej i w pełni odpowiedzialnej jednostki stanowiło w pracy pedagogicznej św. Jana Bosko podstawowe zadanie w kontekście przemian społecznych. Problemy socjalne jego epoki uwydatniły się szczególnie w procesie tworzenia się proletariatu miejskiego i związanej z tym nędzy społecznej. Ks. Bosko wyczuwał, że pokolenie starsze było niezdolne do dokonania przemian społecznych i kulturowych, tym bardziej więc pokładał nadzieję w młodzieży. Młodzież jednak trzeba było najpierw wychować do tych celów. Stąd też jego działalność zmierzała do ukształtowania człowieka dojrzałego społecznie i religijnie. Człowiek młody, po ludzku i chrześcijańsku dojrzały, był według niego najbardziej predysponowany do podjęcia społeczno-moralnej odnowy społeczeństwa.

¹⁷ G.B. Lemoyne, A. Amadei, E. Ceria. *Memorie Biografiche di San Giovanni Bosco*. T. 4. Torino 1929 s. 654.

¹⁸ Jan Bosko. *List z Rzymu*. W: L. Cian. *Wychowanie w duchu ks. Bosko*. Warszawa 1991 s. 252.

3. Oryginalność systemu prewencyjnego

Św. Jan Bosko, budując na podstawie własnych doświadczeń i zasady miłości pasterskiej system prewencyjny, intuicyjnie wyczuł, że należy stworzyć metodę wychowania integralnego, dzięki której młody człowiek otrzyma pomoc w rozwoju naturalnym, kulturalnym i duchowym. System ten tkwi głęboko korzeniami w doświadczeniu ludzkim i w tradycji Kościoła, który od początku kwestię wychowania człowieka uważał za podstawową¹⁹. Znaczenie systemu prewencyjnego polega również na tym, że od chwili jego powstania w wychowaniu religijnym Kościoła notuje się inne niż dotąd podejście do wychowanka i do całego procesu wychowania.

System najogólniej można rozumieć jako „uporządkowany wewnętrznie układ elementów mających określoną strukturę (całość). [...] Jest to zespół zasad organizacyjnych, norm i reguł obowiązujących w danej dziedzinie”²⁰, w tym wypadku w zakresie wychowania. Idea prewencyjna z takimi treściami, jak zapobieganie, zabezpieczenie, ochrona, przygotowanie i przewidywanie, istnieje w całej historii wychowania chrześcijańskiego. Jest włączona w spłot faktów i myśli teologicznych, moralnych, prawnych i praktycznych²¹. Istniejąc w różnych systemach wychowawczych, przejawia troskę o pełne wykształcenie intelektualne i w miarę integralne ukształtowanie osobowości wychowanka. System prewencyjny ma go z jednej strony uchronić przed złem, z drugiej zaś wyzwolić wolę do pełnienia funkcji społecznych i kościelnych. W instytucjach o charakterze charytatywno-wychowawczym przejawia się jako działanie wychowawcze zmierzające do zaspokojenia materialnych potrzeb człowieka, aby ten, z powodu nędzy, nie był skazany na blokadę rozwoju osobowego²².

Używany [...] przez św. Jana Bosko termin „prewencyjny” należy pojmować nie tyle w sensie dosłownym, ile raczej jako określenie bogactwa cech charakterystycznych właściwych jego sztuce wychowawczej. Podkreśla on przede wszystkim wolę zapobiegania powstawaniu negatywnych doświadczeń, które mogłyby osłabić zapał młodego człowieka lub narazić go na długie i mozolne odrabianie strat. Określenie to zawiera także przeżyte ze szczególnym natężeniem głębokie intuicje, ściśle określone wybory i kryteria metodologiczne, takie jak sztuka wychowania pozytywnego, ukazująca dobro właściwych

¹⁹ B. Matyjas. *Oryginalność systemu prewencyjnego św. Jana Bosko*. W: *Książka Bosko i jego system wychowawczy*. Red. J. Niewęglowski. Warszawa 2000 s. 84-88.

²⁰ *Encyklopedia popularna*. Warszawa 1982 s. 755.

²¹ P. Braido. *L'esperienza pedagogica preventiva nel sec XIX – Don Bosco*. W: *Esperienze di pedagogia cristiana nella storia*. T. 2. Roma 1981 s. 271.

²² M. Szpringer. *System prewencyjny księdza Jana Bosko we współczesnej profilaktyce*. Kielce 2006 s. 30-32.

i angażujących doświadczeń, urzekających szlachetnością i pięknem; sztuka pomagania młodemu w „wewnętrzny wzrastaniu” przez rozbudzenie ich wewnętrznej wolności oraz przez przezwyciężenie zewnętrznych uwarunkowań i formalizmów; sztuka pozyskiwania młodzieńczych serc, by z radością i zadowoleniem zapalić je do dobra, prostując wypaczenia i przysposabiając je do przyszłych zadań poprzez rzetelną pracę nad charakterem²³.

Proponowane przez ks. Bosko wychowanie o charakterze prewencyjnym nie miało więc znaczenia ściśle prawnego. Dla niego bowiem prewencja była takim rozumieniem wychowania, który z jednej strony powinien zabezpieczać, chronić wychowanka przed złem, a z drugiej – i to była jego cecha podstawowa – wyzwalać w nim twórczą energię, mobilizować do pracy, wysiłku, doskonalenia siebie i otaczającego środowiska.

Podstawy systemu prewencyjnego wywodzą się z Ewangelii, jako swego źródła. Opiera się on bowiem na „materiale pedagogicznym”, który zostawiła Ewangelia, Tradycja i nauka Kościoła. Spotykamy w nim ten sam cel wychowania, właściwy duchowi Kościoła, a sprowadzający się do właściwego rozwoju osobowości ludzkiej. Św. Jan Bosko, inspirowany Ewangelią, zdecydowanie odciął się w wychowaniu od systemu, którego statyczność przepisów ograniczała wolność i swobodę działania. Opowiadał się za systemem rozumianym dynamicznie, który wprawdzie ma logiczną konstrukcję, ale równocześnie nastawiony jest na rozwój i zróżnicowanie metod. Wielki praktyk wychowania twierdził, że tylko tak rozumiany system zdolny jest się dostosować do warunków historycznych i środowiskowych, a zarazem docierać do konkretnego, żywego człowieka²⁴.

Na pytanie, jaki jest jego system wychowawczy, odpowiadał:

[...] bardzo prosty: pozostawić młodemu zupełną wolność wypowiedzania się o rzeczach, które się im najbardziej podobają. Problem tkwi w tym, żeby odkryć w nich załączek ich dobrych dyspozycji i starać się go rozwijać. A ponieważ każdy robi z przyjemnością jedynie to, co umie, ja kieruję się tą zasadą i moi chłopcy pracują wszyscy nie tylko z pilnością, lecz także z zamiłowaniem²⁵.

Czynnikami decydującymi o tym, że system prewencyjny ks. Bosko zdobył sobie rozgłos w świecie, były prawdopodobnie: „nowoczesność” systemu, który aprobeuje to wszystko, co pozytywnego proponuje kultura i cywilizacja określonego środowiska; „humanistyczny charakter”, który odrzuca to wszystko, co sztywne, ciasne i krótko-

²³ Jan Paweł II. *Ojciec i nauczyciel młodzieży*. Rzym 1988 s. 13.

²⁴ M. Majewski. *Elementy metodyki* s. 48-49.

²⁵ G.B. Lemoyne, A. Amadei, E. Ceria. *Memorie Biografiche*. T. 17 s. 85-86.

wzroczne; otwarty i szczerzy optymizm, pomagający zrozumieć wszystkich, daleki od małostkowych i sekciarskich nacisków. Jego wielkość zasadza się jednak nie tyle na genialności i oryginalności ujęcia, ile na duchu chrześcijańskim, wcielonym przez ks. Bosko w życie w sposób konsekwentny; na odkryciu potrzeby miłości wychowawczej jako odpowiedzi na fundamentalną potrzebę każdej osoby, by kochać i być kochanym.

Jan Bosko nie należy do grona wielkich teoretyków ani ideologów wychowania. Jest on przede wszystkim praktykiem, opierającym wychowanie na doświadczeniu. Z jego pracy wychowawczej jednak wynika, że nie działał przypadkowo, ale miał swoistą wizję pedagogiczną. Oryginalność zatem systemu prewencyjnego św. Jana Bosko wyraża się w sposobie wykorzystania wartości tradycyjnych we własnym stylu, dotąd niespotykanym. W jego działalności wychowawczej bowiem system prewencyjny stanowił spójny związek przekazywanych i życiowo powiązanych wartości, zmierzających do promocji człowieka, otwarcia go na orędzie ewangeliczne i na pogłębienie życia chrześcijańskiego²⁶. Charakteryzowało go również pozytywne i uprzedzające podejście do wychowanka, które miało się łatwiej i skuteczniej przyczynić do osiągnięcia zamierzonego celu wychowawczego.

4. Wychowanek i wychowawca w systemie prewencyjnym

Co do praktyki pedagogicznej św. Jana Bosko można stwierdzić, że głównym obiektem wychowania jest osoba wychowanka, stanowiąca centralny punkt zainteresowania. Mimo to olbrzymią wagę w systemie prewencyjnym przywiązuje się do osoby wychowawcy, którego określa się wyrazem „asystent”, i do jego obecności wychowawczej wśród młodzieży. Wychowawca bowiem, według ks. Bosko, uczestniczy aktywnie w procesie kształtowania osobowości wychowanka. Jego rola w interakcji wychowawca–wychowanek jest nieodzowna, a także wielokierunkowa²⁷.

Postać wychowawcy w systemie prewencyjnym wyraźnie charakteryzuje Jan Paweł II w liście napisanym w setną rocznicę śmierci Jana Bosko. Ojciec święty stwierdza w nim:

Wychowawca musi odznaczać się szczególną wrażliwością na wartości i instytucje kulturalne, oraz pogłębiać znajomość nauk humanistycznych. Uzyskane w ten sposób kwalifikacje staną się ważnym narzędziem wspierającym program skutecznej działalności

²⁶ J. Niewęgłowski. *Charakterystyczne cechy wychowawcy w stylu ks. Bosko*. W: *Książka Bosko i jego system* s. 179-186.

²⁷ Tamże s. 187-188.

wychowawczej. Po wtóre, wychowawca musi trzymać się specyficznej drogi pedagogicznej, która z jednej strony precyzuje dynamikę rozwojową ludzkich sprawności, z drugiej zaś kształtuje w młodzieży warunki do udzielenia swobodnej i stopniowej na nią odpowiedzi. [...] Wychowawca powinien mieć wyraźną świadomość celu ostatecznego, ponieważ w sztuce wychowania cele pełnią funkcję decydującą. Ich widzenie niepełne lub błędne, bądź też zapominanie o nich jest dowodem niekompetencji i staje się przyczyną jednostronności i wypaczeń. [...] Prawdziwy wychowawca uczestniczy więc w życiu młodzieży, interesuje się jej problemami, stara się poznać jej zapatrywania, uczestniczy w jej życiu sportowym i kulturalnym, w jej rozmowach; jako dojrzały i odpowiedzialny przyjaciel wskazuje dobre cele i drogi do ich osiągnięcia, jest gotów wyjaśniać problemy i wskazywać kryteria, by z roztropnością i życzliwą stanowczością poprawiać oceny i postępowanie zasługujące na naganę. W takim klimacie „pedagogicznej obecności” wychowawca nie jest uważany za „przełożonego”, lecz za „ojca, brata i przyjaciela”²⁸.

W tym ujęciu wzajemnych kontaktów między wychowawcami a wychowanymi uprzywilejowane miejsce zajmują przede wszystkim relacje osobowe. Jan Bosko w praktyce pedagogicznej na określenie poprawnej relacji pomiędzy wychowawcami a wychowanymi często używał określenia „zażyłość” lub „przyjaźń”. Doświadczenie wychowawcze przekonało go, że bez tej zażyłości nie można okazać miłości, a bez niej nie da się o wzbudzić zaufania, które jest niezbędnym warunkiem skuteczności pracy wychowawczej²⁹.

Wychowanie wymaga więc szczególnej postawy wychowawcy i całego zespołu sposobów oraz poczynań opartych na przekonaniach płynących z rozumu i z doświadczenia pedagogicznego, które kierują działaniem wychowawczym. Papież Jan Paweł II podkreśla to we wspomnianym już liście, pisząc:

Spotkanie, ażeby miało znaczenie wychowawcze, wymaga stałej, głębokiej uwagi, która umożliwiała osobiste poznanie poszczególnych osób, a także wszystkich uwarunkowań kulturowych całej grupy. Chodzi tu o rozumną, życzliwą uwagę, która pozwoli odczytać pragnienia, sposoby wartościowania, uwarunkowania, sytuacje życiowe, wzorce środowiskowe, napięcia, żądania i zbiorowe postulaty³⁰.

Skuteczne stosowanie systemu prewencyjnego wymaga od wychowawcy codziennego przebywania wśród młodzieży. Dzięki temu środowisko wychowawcze, tworzone w rodzinnej atmosferze, wywiera pozytywny, świadomy i personalny wpływ na wychowanków. Na pierwszym miejscu jest to przebywanie fizyczne wśród młodzieży,

²⁸ Jan Paweł II. *Ojciec i nauczyciel młodzieży* s. 18-22.

²⁹ Tamże s. 18.

³⁰ Tamże s. 19.

co pociąga za sobą uczestnictwo w ich życiu, w ich zainteresowaniach i troskach. Ogólnie mówiąc, system ten zmierza do tworzenia takiego środowiska, w którym zaistniałe warunki mobilizowałyby maksymalnie wychowanka do realizacji dobra, ograniczając tym samym możliwość popełnienia czynów złych lub niewłaściwych³¹.

Wychowawca w systemie prewencyjnym jest zatem przyjazny i otwarty oraz aktywnie uczestniczy w życiu młodzieży. Bardziej dąży do wspólnego poszukiwania prawdy wraz z młodzieżą niż do stosowania gotowych recept. Uczestnicząc we wspólnych naradach, zostawia wychowankowi swobodę wypowiedzi i podejmowania decyzji, czuwając jednak zawsze i będąc gotowy przyjść wychowankowi z pomocą w sytuacjach zbytniego ryzyka czy niebezpieczeństwa, zagrażających jego zdrowiu fizycznemu, psychicznemu lub moralnemu.

W praktyce pedagogicznej, według św. Jana Bosko, potrzeba szczególnej postawy wychowawcy wynikała m.in. z faktu, że przychodzący do niego chłopcy byli opuszczeni, zaniedbani w rozwoju duchowym i dlatego potrzebowali szczególnej pomocy wychowawczej. Postawa „asystenta” w systemie prewencyjnym wyrasta jednak głównie z potrzeby bliskości psychologicznej wychowawcy i wychowanka oraz zarówno ze znajomości jego wrażliwości, mentalności, świata kulturowego, z którego wyszedł, jak i z atmosfery dobra i miłości. Polega ona na odczytywaniu czynów poprzez wnikliwe odwoływanie się do motywacji, wyrozumiałość dla słabości, przy jednoczesnym racjonalnym stawianiu wymagań³².

Należy dodać, że to działanie podejmowane przez wychowawcę, bez dojrzałej postawy dobroci, zaufania, szacunku, staje się zwyczajnym formalizmem. Czuwanie zamienia się wówczas w pilnowanie. Wszystko zależy od osobowości wychowawcy. Jan Bosko zaczynał od dobroci i zaufania. Mówił, iż młodzież ma tak czułe serce, że pozna dobro³³. Wychowawca musi więc zaczynać swą działalność pedagogiczną od postawy pozytywnej, od miłości, od pomagania w poznawaniu prawdy, w realizacji dobra i w kontemplacji piękna. Jest to życzliwe pobudzanie wychowanka do dojrzałości ludzkiej i chrześcijańskiej, ale zawsze w sposób wolny. Wychowawcy muszą być postrzegani jako osoby kochające.

Z takiego ujęcia postawy wychowawczej wynika, że proces wychowania, któremu ma ona służyć, polega na dorastaniu do pełni człowieczeństwa, z jednej strony wychowawcy, a z drugiej – wychowanka. Cały kontakt wychowawczy – asystencja – ma za

³¹ P. Braidó. *L'esperienza pedagogica* s. 206.

³² K. Misiaszek. *Wartości pastoralno-katechetyczne systemu prewencyjnego św. Jana Bosko a aktualne potrzeby duszpasterskie Kościoła w Polsce*. Lublin 1987 s. 99.

³³ J. Bosko. *System zapobiegawczy w wychowaniu młodzieży*. W: L. Cian. *System zapobiegawczy św. Jana Bosko*. Warszawa 1991 s. 229-232.

swój cel dojrzałą i religijną osobowość. Dokonuje się to przez niesienie pomocy wychowankowi, sprzyjanie jego wolnym decyzjom, świadome angażowanie się z pomocą w ocenie sytuacji wychowawczej. W wyniku takich zabiegów wychowanek powinien stać się zdolny dokonywać wyboru i podejmować decyzje w uciążliwym i niełatwym życiu, które wymaga śmiałości, ryzyka, rzeczowej postawy i odpowiedzialności.

Wychowawca może wiele zrobić na polu wychowawczym, jeśli – zamiast na innych – bardziej zwraca uwagę na siebie i zabiega o zmianę własnego życia, własnego wnętrza, autentycznie stara się o udoskonalenie własnych wartości ludzkich, żeby stać się osobą solidną, kochającą, wyrozumiałą, pełną szacunku dla innych, wolną, bezpośrednią i pogodną, tchnącą pokojem i harmonią³⁴.

Wartość i skuteczność najlepszych nawet metod pedagogicznych jest zatem ściśle związana z osobowością tych, którzy je stosują. Można więc przypuszczać, że jeśli wychowawca jest człowiekiem dojrzałym i zrównoważonym, a zatem zdolnym do miłości, potrafi delikatnie i skutecznie stworzyć klimat trwałej przyjaźni w relacjach wychowawczych.

5. Rozum, religia i miłość w praktyce wychowawczej ks. Bosko

Osoba ludzka w procesie rozwoju może osiągnąć pełną dojrzałość, jeżeli wszystkie towarzyszące jej środki wychowawcze zmierzają do wypracowania jasnego planu jej życia³⁵. Jan Bosko, formułując istotne elementy swego systemu wychowawczego, w sposób syntetyczny ujął ogólny cel swej działalności wychowawczej, którym była ludzka i chrześcijańska dojrzałość młodzieży. To sformułowanie pozwala dostrzec wiele sympatii i optymizmu wielkiego wychowawcy wobec wysiłków człowieka, by zbudować cywilizację miłości i pokoju. Twierdził jasno, że cywilizacja i postęp nabierają prawdziwej wartości dopiero wtedy, kiedy asymilują wartości duchowe, będące dla ludzkości konieczną energią oraz zaproszeniem do miłości bez granic i zapowiedzią mocnej nadziei. Za naczelne zadanie swej działalności wychowawczej przyjął formowanie sumień, aby stały się zdolne szanować człowieka, jego życie oraz postęp społeczno-religijny, a więc sumień prawych, odpowiedzialnych, pragnących zgody w budowaniu pokoju i sprawiedliwości³⁶.

³⁴ L. Cian. *System zapobiegawczy* s. 219; M. Majewski. *Uwarunkowania wychowawczej skuteczności*. W: *Wychowanie chrześcijańskie* s. 127-133.

³⁵ Z. Chlewiński. *Dojrzałość*. Poznań 1991 s. 15-20.

³⁶ L. Cian. *System zapobiegawczy* s. 65.

Ksiądz Bosko stworzył i stosował w swej działalności pedagogicznej oryginalny system wychowawczy, którego cechą rozpoznawczą stanowiła miłość wychowawcza złączona z ludzkim zrozumieniem wychowanków i praktyką życia chrześcijańskiego. Projekt wychowawczy księdza Bosko konkretyzują zatem podstawowe zasady ujęte w trójmian: rozum, religia, miłość:

System prewencyjny w praktyce opiera się więc całkowicie na słowach św. Pawła: Miłość cierpliwa jest, łaskawa jest. Wszystko znosi, we wszystkim pokłada nadzieję, wszystko przetrzyma³⁷.

Z tej perspektywy każdy młody człowiek wart jest tej szczególnej miłości, wyzwalającej ku pełni człowieczeństwa, bez względu na stan i sytuację, w jakiej się znajduje. Z perspektywy miłości ważne są wszystkie potrzeby młodego człowieka. Stąd owa miłość zyskuje zarazem rangę fundamentalnej „metodologii” wychowawczej.

5.1. Rozum

Rozum w pedagogii św. Jana Bosko nie był ujmowany w kategoriach filozoficznych czy teologicznych, lecz jako naturalny sposób odniesienia osoby do rzeczywistości³⁸. Należy go pojmować nie tyle jako czysto racjonalne poznanie, ile jako jeden z aspektów postawy mądrościowej, przejawiającej się w zwykłym i autentycznym otwarciu się na osobowy dialog z wychowankiem, w trosce o jego rozwój i dobro. Można więc twierdzić, że jest to zasada realizmu pedagogicznego i roztropności wychowawczej. W praktyce wychowawczej ks. Bosko występuje ona w powiązaniu z dwiema pozostałymi zasadami i razem z nimi tworzy organiczną całość.

Św. Jan Bosko, opierając wychowanie na rozumie, wprowadza do systemu prewencyjnego optymistyczny humanizm, który każe wierzyć w naturalne i nadnaturalne bogactwa człowieka. Nie ignoruje on słabości człowieka, lecz przede wszystkim podnosi jego zalety i zatrzymuje wszystko to, co dobre. Z tych założeń i w tym kontekście kształtuje ks. Bosko własną koncepcję dzieciństwa i młodości. Prowadzi go ona do tego, że uznaje w każdym młodym człowieku, choćby biednym i ze śladami różnych negatywnych doświadczeń, istnienie źródła energii wystarczającej, żeby go zasilić i pozwolić mu właściwie żyć i rozwijać się.

Mówiąc o zasadzie rozumności w systemie prewencyjnym, należy stwierdzić, że odnosi się ona do obu uczestników procesu wychowawczego, zarówno do wy-

³⁷ J. Bosko. *System zapobiegawczy* s. 229.

³⁸ D. Grządziel. *Pedagogika ks. Bosko w szkole salezjańskiej*. „Seminare” 29:2011 s. 227-228.

chowawcy, który powinien kierować się opanowaniem, rozsądkiem, konkretnością, dostosowaniem się do sytuacji, szacunkiem, ufnością, stanowczością i umiejętnością wytwarzania głębokich motywacji, jak i do wychowanka, którego należy pobudzać do uczestnictwa, współodpowiedzialności, samodzielności wyboru, krytycyzmu oraz do swobodnego i odpowiedzialnego postępowania³⁹.

Rozum zatem, jako jedna z kluczowych zasad wychowawczych w praktyce pedagogicznej ks. Bosko, dąży do uregulowania wszelkich stosunków międzyosobowych w środowisku wychowawczym. Myśl wychowawcza Jana Bosko szła w tym kierunku, aby wszystko w wychowaniu było rozumne: regulamin, polecenia i zarządzenia. Kiedy będzie trzeba je ogłosić, „środowisko wychowawcze” nie powinno tłumić życia, które w nim się kształtuje i pulsuje tysiącem czynników. Wszelkie przejawy życia, które tworzą codzienny kontekst, powinny być inspirowane spontanicznością, a nie strachem. Nie można wychowywać, krępując wolność drugiego, ale pomagając mu używać jej dobrze. Wszystko to zaś po to, by wychowanek mógł zaspokoić dwie fundamentalne potrzeby: działanie z wolnego wyboru i potwierdzenie własnej osobowości⁴⁰.

Spojrzenie na ks. Bosko i jego pracę wychowawczą z pozycji rozumu sprawia, że postrzegamy go jako człowieka dążącego do rozwijania w wychowanku tych energii, które nazywamy „życiem głębokim”, będącym synonimem witalnego zrywu, dynamizmu osoby, zdolności do twórczości, chęci bycia kimś⁴¹. W tym celu pomagał on wychowankom uświadomić sobie bogactwo własnych zalet, by wyzwolić w nich naturalną energię i pobudzić do wysiłku w pracy nad sobą. W wychowawczym stylu ks. Bosko „rozum” jest więc czynnikiem niezawodnym, fundamentalnym, którego sumienne kształtowanie gwarantuje rozwój osobowości zdrowych i zrównoważonych, tj. wolnych, odpowiedzialnych za podejmowane decyzje, dyspozycyjnych w dawaniu siebie, gotowych do prowadzenia życia wewnętrznego w ramach całego postępowania, w które chcą zaangażować własne możliwości.

5.2. Religia

W pedagogii św. Jana Bosko kluczowym elementem wychowania jest kształtowanie u młodzieży właściwych postaw religijnych. Ksiądz Bosko, poza poczuciem swego powołania wychowawczego, miał równie silne przekonanie o powołaniu do głoszenia orędzia Bożego, świadomość wezwania na świadka i proroka swoich czasów. Stał

³⁹ J. Bosko. *System zapobiegawczy* s. 226-230.

⁴⁰ L. Cian. *System zapobiegawczy* s. 71-72.

⁴¹ Tamże s. 83-94.

się więc twórcą systemu, w którym ważne są nie tylko możliwości naturalne tkwiące w wychowankach, lecz także przekonanie o ich nieskończonej wartości. Odwoływał się do religii, z której czerpał inspirację, dążąc do tego, by wychowanie ostatecznie doprowadziło człowieka do pełnej dojrzałości społeczno-religijnej.

Dialog wychowawczy, jaki ks. Bosko podejmował z młodzieżą, odznaczał się z jednej strony wartościami wypływającymi bezpośrednio z jego bogatej osobowości ojca i przyjaciela, z drugiej zaś klimatem wspólnoty-rodziny, którą przenikał duch radości. Towarzyszyło mu przekonanie, że warunkiem skuteczności wychowawczej jest religia, jako wewnętrzna zasada pedagogiczna, rzutuująca na treść, formy i środki wychowania. W proponowanym przez niego ideale wychowawczym zasada religijności występuje między zasadą rozumności i miłości, wiążąc obydwie wewnętrznie⁴².

Ten element religijności w systemie wychowawczym św. Jana Bosko jest bodajże najbardziej charakterystyczny. Nie można ani należycie pojąć, ani nawet charakteryzować pedagogiki ks. Bosko bez tego odniesienia. I nie jest to sprawa jedynie wychowania religijnego. Chodzi bowiem nie tylko o wychowanie w religii, lecz raczej o religijny rdzeń całego życia, w tym też wychowania. Byłoby spłyceniem sprawy powiedzieć, że chodzi tu o wychowanie religijne, bo przecież stawka jest o wiele większa: Boża transcendentna miłość w wychowaniu. Właśnie jej odbłaskiem ma się stać „miłość wychowawcza”, o której mówi tak wyraźnie wychowawca z Turynu⁴³.

Św. Jan Bosko pragnął poprzez wychowanie wprowadzić wychowanka w życie społeczne, bardziej jednak zmierzał do tego, aby młody człowiek zrozumiał swe powołanie na ziemi w perspektywie eschatologicznej. Stąd, dając mu wykształcenie zawodowe i pracę, wprowadzając w kulturę i obdarzając miłością, wzywał, aby żył w łasce Bożej, w przyjaźni z Chrystusem i Jego Matką⁴⁴. Zapytywany często, jak należy wychowywać, odpowiadał krótko, „Cały sekret polega na wpojeniu młodzieży bojaźni Bożej”⁴⁵. W rozmowie z ministrem Rattazzim dodał:

Siła, którą posiadamy, jest natury moralnej, w odróżnieniu od państwa, które nie zna niczego więcej jak tylko rozkazywanie i karanie, my przemawiamy do serca młodzieży, a naszym słowem jest słowo Boga⁴⁶.

Można zatem powiedzieć, że religia w systemie prewencyjnym św. Jana Bosko ma wychowywać, ewangelizując, i ewangelizować, wychowując. Właściwie bowiem

⁴² K. Misiaszek, *Główne idee systemu prewencyjnego św. Jana Bosko*, „Seminare” 9:1987-1988 s. 49.

⁴³ J. Bosko, *System zapobiegawczy* s. 229-231.

⁴⁴ K. Misiaszek, *Jan Bosko – wychowawca młodzieży*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1993 nr 319 s. 182.

⁴⁵ G.B. Lemoyne, A. Amadei, E. Ceria, *Memorie Biografiche* T. 18 s. 126-127.

⁴⁶ Tamże. T. 5b s. 225.

ustawione wychowanie religijne powinno być włączone w kształtowanie całej osobowości wychowanka, w której centrum znajduje się wolność. Ta zaś musi być ukierunkowana na dobro i rozumiana jako umiejętność trafnego wyboru wartości ludzkich i nadprzyrodzonych⁴⁷.

To zatem, co odróżniało religijną pedagogię św. Jana Bosko od ówczesnych propozycji również nawiązujących do religii, to klimat religijności trzeźwej, wyrażający się przede wszystkim w świadomym wypełnianiu praktyk religijnych wypływających z głębokiego przeżycia wiary. Jan Bosko bowiem zalecał swym wychowankom nie tyle ilościowe ich wykonywanie i mnożenie, ile wypełnianie jakościowe. Dostrzega się u niego również ukierunkowanie wszystkich praktyk religijnych na wewnętrzne ubogacenie wychowanka⁴⁸. Religijność, według niego, to przede wszystkim wykonywanie obowiązków, którymi są: radość, nauka, posłuszeństwo, praktykowanie miłości Boga i bliźniego oraz sumienne wypełnianie podstawowych praktyk religijnych. W swej pracy wychowawczej zawsze jasno i otwarcie głosił myśl ewangeliczną, stawiając Chrystusa jako ideał „nowego człowieka”. Uważał, że jest to ostateczny cel dla młodzieży wszystkich czasów, jedynie zdolny wyzwolić energie dobra ukrytego w głębi każdego człowieka.

Jan Bosko, mając świadomość wychowawczo-duszpasterską, zmierzał pod względem religijnym do „całościowego” uformowania młodego człowieka. W tym kontekście Bóg zajmował „pierwsze miejsce”, a idea chrześcijańska przeciwstawiała się wyraźnie neutralności i pustce ideologicznej. Pragnął, aby młodzi ludzie byli dobrymi chrześcijanami i uczciwymi obywatelami. Celowość takiej działalności wychowawczej znajduje się w sercu ludzkiej formacji, ponieważ – według założeń ks. Bosko – ostatecznym celem wychowania jest religijne, obywatelskie i intelektualne ukształtowanie młodzieży⁴⁹. W ten sposób każda jednostka otrzymywała idealny kontekst swego dojrzewania i realizowania swych potencjalności.

5.3. Miłość

Zasadę miłości wychowawczej w systemie prewencyjnym najlepiej oddaje włoskie słowo *amorevolezza*, używane dość często przez św. Jana Bosko. Polskie słowa: „miłość” lub „dobroć”, nie wyczerpują całej zawartej w nim treści. Nie chodzi w niej

⁴⁷ K. Misiaszek. *Główne idee systemu* s. 47-48.

⁴⁸ F. Desramau T. *Ksiądz Bosko* s. 179-183.

⁴⁹ B. Ikerta. *System wychowawczy bł. Jana Bosko w świetle nowoczesnej pedagogiki*. „Pokłosie Salezjańskie” 1930 nr 9 s. 246-248.

bowiem o kierowanie się prostym uczuciem miłości, lecz o postawę wychowawcy charakteryzującą się pełnym miłości zatroskaniem o rozwój wychowanka, pragnieniem dla niego dobra – zarówno ludzkiego, jak i nadprzyrodzonego⁵⁰.

Zgodnie ze stylem myślenia ks. Bosko, można by zasadę miłości wychowawczej wypowiedzieć w następujących słowach: humanistyczne podejście do człowieka, serdeczność, otwarte ramiona, gorąca i czysta uczuciowość. Sam ks. Bosko niejednokrotnie stwierdzał, że w wychowaniu chodzi o to, „żeby chłopcy nie byli tylko kochani, ale żeby oni sami odczuwali, że są kochani”⁵¹.

W liście *Ojciec i nauczyciel młodzieży* papież Jan Paweł II ujął w głębokiej syntezie to, czym jest miłość wychowawcza w pedagogii ks. Bosko:

Chodzi tu o codzienną postawę, która nie jest ani zwykłą miłością ludzką, ani też samą miłością nadprzyrodzoną. Jest to rzeczywistość złożona, która zakłada dyspozycyjność, zdrowe zasady i odpowiedni sposób postępowania⁵².

Wychowanie oparte na miłości nie polega zatem na uleganiu wszelkim zachciankom wychowanka, ale na działaniu sprzyjającym asymilacji wartości, które stanowią podstawę osiągnięcia dojrzałości społeczno-religijnej. Miłość i dobroć w pedagogii św. Jana Bosko stanowiły więc istotne wartości służące w dużej mierze do pozyskiwania zaufania młodzieży. Postawa pełna dobroci i szacunku regulowała wzajemne odniesienia personalne we wspólnocie wychowawczej. Święty pragnął, aby ujawniała się ona podczas prowadzenia rozmów, w wydawaniu poleceń i w zwyczajnym oddziaływaniu, gdyż – jego zdaniem – ona jedynie jest zdolna pozyskać wszystko i wszystkich.

Istotnie – św. Jan Bosko pozostawił w swojej spuściźnie doświadczenie miłości wychowawczej, które potrafił wcielić w życie w iście „artystyczny” sposób. W swej działalności pedagogicznej często podkreślał, iż wychowanie jest sprawą serca, kierowanego rozumem i delikatną ludzką wrażliwością⁵³. Dobrze bowiem wiedział, że ci, którzy kochają miłością bezinteresowną, są bardziej niezależni i autonomiczni, bardziej zindywidualizowani, mniej zazdrośni lub zagrożeni, a równocześnie bardziej skłonni pomagać innym w ich rozwoju, w realizowaniu samych siebie, ciesząc się z osiągnięć innych i bardziej otwarci na otaczającą ich rzeczywistość.

Miłość w praktyce pedagogicznej ks. Bosko przybierała więc formę zaufania do wychowanka, szczerości i poszukiwania prawdy. Była to miłość silna, ludzka, mądra, odrzucająca chorobliwą przesadę, sprowadzającą człowieka do roli instrumentu,

⁵⁰ K. Misiaszek, *Główne idee systemu* s. 53.

⁵¹ J. Bosko. *List z Rzymu* s. 252-253.

⁵² Jan Paweł II. *Ojciec i nauczyciel* s. 16.

⁵³ F. Desramaut. *Ksiądz Bosko* s. 59-60.

i oparta na miłosierdziu, cnocie teologicznej przybliżającej wychowawcę młodzieży, widzianej w świetle wiary. Wyrażała się zawsze w sposób szczery, zdecydowany, nie-raz mocny, lecz nawet wtedy promieniowała radością. W atmosferze takiej miłości i w jej kontekście system wychowawczy św. Jana Bosko był systemem demokratycznym, charakteryzującym się bezwarunkową akceptacją i głębokim zrozumieniem wychowanka⁵⁴. Obecność zaś wychowawcy pośród wychowanków zakładała, że nie zatrzymywał on wychowanka na sobie i nie reprezentował jedynie samego siebie, lecz był przede wszystkim narzędziem Boga, niosącym Jego dobroć i miłość.

Zakończenie

Odnowa myśli pedagogicznej, umocnienie rodziny i szkoły, polega przede wszystkim na tym, aby rodzice i wychowawcy chcieli być prawdziwymi mistrzami wychowania i świadkami autentycznych wartości ludzkich, idąc jednocześnie w ślady kogoś, kto potrafiłby tchnąć w nich prawdziwe zaangażowanie w sprawę wychowania. System wychowawczy św. Jana Bosko staje się dziś aktualną propozycją pedagogiczną, zdolną zafascynować wychowawców i młodzież, czyniąc ich ludźmi wolnymi i twórczymi w codziennym życiu.

Ksiądz Bosko był wychowawcą chrześcijańskim całkowicie oddanym młodzieży, a zarazem człowiekiem mocno osadzonym w realiach życia codziennego, dlatego swój system wychowawczy zbudował na rozumie, miłości i religia, czyli na tym, co naturalne, pełne umiarkowania, zażyłości i dialogu. W rezultacie tworzył on właściwy klimat do budowania osobowości dojrzałych, solidnych i harmonijnych, dobrych chrześcijan i uczciwych obywateli. O sukcesie wychowawczym ks. Bosko zadecydowała zatem siła tego, co głosił, oraz wiara, stanowiąca nieodłączny element jego osobowości. Był on dla młodzieży prawdziwym mistrzem i świadkiem w dziedzinie życia religijnego i wychowania.

System wychowawczy św. Jan Bosko stwarzał zatem specyficzny klimat pedagogiczny. Relacje rodzinne i demokratyczne w tym systemie prowadziły wychowawców ku młodzieży, a młodzież ku wychowawcom, by wspólnie mogli budować harmonijną wspólnotę wychowawczą. Placówka wychowawcza stawała się wówczas miejscem przyjaznym, a stosunki międzyludzkie umożliwiały otwarcie się na to, co pozytywne, i pozwalały formować młodego człowieka, uwrażliwiając go na wartość jednostki, wspólnoty i wiary.

---

⁵⁴ J. Wilk. *Atmosfera rodzinna* s. 94-97.

Dla księdza Bosko „realizacja życia” znaczyła jego ukochanie, zanurzenie się w nie, niejako „świętowanie” go z radością, z tą pewnością, jaką daje nadzieja i miłość. Tu tkwi charakterystyka i specyfika pedagogii przez niego przeżytej i proponowanej, pedagogii, która buduje na głębokiej jedności między życiem codziennym a życiem w Duchu, a nie na ucieczce od rzeczywistości. W tym ujawnia się właśnie propozycja wychowawcza i styl działania Jana Bosko. Dla młodzieży bowiem miłość do życia i radość życia są faktami naturalnymi i spontanicznymi. Pedagogia ks. Bosko owej miłości i radości nie niszczy, lecz jedynie zachęca do pogłębienia tego, co naturalne, zaprasza do „posiadania” życia. Takie doświadczenie życia, jakie znajdujemy w propozycji wychowawczej ks. Bosko, prowadzi w sposób naturalny młodzież do przyjęcia osobowej odpowiedzialności za swój rozwój i osobowość w wymiarze społeczno-religijnym. W ten sposób doświadczenie wiary i życia przedłuża się w doświadczenie etyczne i moralne, tworzy się nowa kultura i nowy ład społeczny.

Bibliografia

- Auffray A.: *Pedagogia świętego*. Warszawa 1932.
- Bianchetti K.: *Postać księdza Bosko*. „Biuletyn Salezjański Nostra” 1989 nr 304 s. 3-9.
- Bosko J.: *List z Rzymu*. W: L. Cian. *Wychowanie w duchu ks. Bosko*. Warszawa 1991 s. 252-253.
- Bosko J.: *List z Rzymu*. W: L. Cian. *Wychowanie w duchu ks. Bosko*. Warszawa 1991 s. 249-268.
- Bosko J.: *System zapobiegawczy w wychowaniu młodzieży*. W: L. Cian. *System zapobiegawczy św. Jana Bosko*. Warszawa 1991 s. 226-247.
- Bosko J.: *Wspomnienia oratorium*. Warszawa 1987.
- Bosko T.: *Ksiądz Bosko wychowawca*. Warszawa 1990.
- Braido P.: *L'esperienza pedagogica preventiva nel sec XIX – Don Bosco*. W: *Esperienze di pedagogia cristiana nella storia*. T. 2. Roma 1981 s. 261-272.
- Chlewiński Z.: *Dojrzałość*. Poznań 1991.
- Desramaut F.: *Ksiądz Bosko i życie duchowe*. Warszawa 1990.
- Encyklopedia popularna*. Warszawa 1982.
- Grządziel D.: *Pedagogika ks. Bosko w szkole salezjańskiej*. „Seminare” 29:2011 s. 223-235.
- Ikerta B.: *System wychowawczy bł. Jana Bosko w świetle nowoczesnej pedagogiki*. „Pokłosie Salezjańskie” 1930 nr 9 s. 246-248.
- Jan Paweł II: *Ojciec i nauczyciel młodzieży*. Rzym 1988.
- Lemoyne G.B., Amadei A., Ceria E.: *Memorie Biografiche di San Giovanni Bosco*. T. 4. Torino 1929.
- Łuczak H.: *Posługa duszpasterska wśród młodzieży polskiej*. Wrocław 1994.
- Majewski M.: *Elementy metodyki pedagogiczno-katechetycznej w ramach systemu prewencyjnego św. Jana Bosko*. Kraków 1975.

- Majewski M.: *Uwarunkowania wychowawczej skuteczności*. W: *Wychowanie chrześcijańskie w duchu św. Jana Bosko*. Red. Tenże. Kraków 1988 s. 124-133.
- Matyjas B.: *Oryginalność systemu prewencyjnego św. Jana Bosko*. W: *Ksiądz Bosko i jego system wychowawczy*. Red. J. Niewęglowski. Warszawa 2000 s. 83-92.
- Misiaszek K.: *Główne idee systemu prewencyjnego św. Jana Bosko*. „Seminare” 9:1987-1988.
- Misiaszek K.: *Jan Bosko – wychowawca młodzieży*. „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1993 nr 319 s. 181-184.
- Misiaszek K.: *Wartości pastoralno-katechetyczne systemu prewencyjnego św. Jana Bosko a aktualne potrzeby duszpasterskie Kościoła w Polsce*. Lublin 1987.
- Niewęglowski J.: *Charakterystyczne cechy wychowawcy w stylu ks. Bosko*. W: *Ksiądz Bosko i jego system wychowawczy*. Red. Tenże. Warszawa 2000 s. 176-189.
- Procacci G.: *Historia Włochów*. Warszawa 1983.
- Rampini M.: *Mama Małgorzata*. Piła 1992.
- Spółeczne posłannictwo bł. Jana Bosko*. „Pokłosie Salezjańskie” 1930 nr 1 s. 3-9.
- Szpringer M.: *System prewencyjny księdza Jana Bosko w współczesnej profilaktyce*. Kielce 2006.
- Wilk J.: *Atmosfera rodzinna w wychowaniu*. W: *Wychowanie chrześcijańskie w duchu św. Jana Bosko*. Red. M. Majewski. Kraków 1988 s. 89-96.
- Żywczyński M.: *Włochy nowożytne*. Warszawa 1971.

The Preventive System in St. John Bosco's Educational Activity

Summary

The revival of pedagogy, the strengthening of family and school is based on parents and teachers' attitude to become adepts in upbringing. Thus, the enthusiasm of authentic role models, deeply concerned about educational matters should be found and imitated. St John Bosco and his educational system is a current educational option which can fascinate both educators and the youth. As a result, they are made free and creative in their everyday lives. Father Bosco, a Christian educator and a down-to-earth person, builds his educational system on reason, religion and love, i.e. on something natural, full of moderation, intimacy and dialogue. As a consequence, the atmosphere of forming mature personalities, reliable, harmonious and good Christians and honest citizens is created.

Słowa kluczowe: asystencja, miłość, młodzież, obecność wychowawcza, oratorium, prewencja, religia, rozum, system, wychowanie, wychowawca

Keywords: assistance, love, youth, educational presence, oratory, prevention, religion, reason, system, education, educator